

Dancs Istvánné szakszerűen válogatta és állította össze a kötet anyagát. Nemcsak azokat a törvényeket, rendeleteket, utasításokat, tervezeteket tartalmazza a mű, melyek az állami oktatáspolitikai célkitűzéseivel foglalkoznak, hanem a magyar közoktatás reformjának gyakorlati megvalósítási folyamatát is bemutatja. Nem csupán az intézkedések végrehajtásának visszajelzéséről olvashatunk, de a nevelők, iskolaigazgatók, szülők és diákok, felekezetek, pártok, társadalmi szervezetek harca is végigvonalul a kötetben, amit a demokratikus iskoláért, vagy éppen a demokratikus törekvések vissza-szorítása, hátráltatása érdekében folytattak egyesek, vagy szervezetek, hisz ekkor még ilyenek is jócskán akadtak.

Mindezen erények mellett némi hiányérzetünk is van a kötettel kapcsolatban. Szívesen láttuk volna azokat a dokumentumokat, melyek a nemzetiségek oktatásügyére, a vándortanítók elszomorító helyzetére, a kollégiumokra, szakérettségis tanfolyamok indulására, a diákbizottságokra, a felekezeti diákönkormányzatokra, az úttörőmozgalom kibontakozására vonatkoznak. A Bevezető ugyan utal arra, hogy terjedelmi okok miatt a szerkesztők nem vállalkozhattak a közép- és felsőfokú oktatás kérdéseinek részletes bemutatására, de a jelenleginél nagyobb terjedelmet érdemelt volna a gimnáziumok, a tanító/nőképző- és óvónőképző intézetek, a szakirányú középiskolák fejlődésének szervezeti, tartalmi kérdéseit érintő, befolyásoló források közreadása. Ugyancsak kevésnek tűnik az az anyag, ami 1944 végére s 1945 elejére, vagyis az elsőként felszabadult területek köznevelésügyének újjászervezésére vonatkozik, amikor egyes iskolák, tanfelügyelőségek, tankerületi főigazgatóságok a felsőbb hatóság utasításait meg sem várva, öntevékenyen, maguk döntöttek nemcsak szervezeti, de tartalmi kérdésekben is, s mint később kiderült – helyesen.

A kötetet nem csupán a szűkebb értelemben vett szakemberek, kutatók használhatják, de a pedagógusok, diákok, szülők, tanácsi, párt-, és társadalmi szervezetek oktatási és nevelési kérdésekkel foglalkozó dolgozói, egyszóval a szélesebb értelemben vett olvasóközönség is eredménnyel forgathatja, hisz az egykori idők kulturális harca bontakozik ki előttük, melyet a művelődési monopólium felszámolásáért folytatott hazánk dolgozó népe. Őszintén reméljük, hogy a nagyszerű kezdeményezésnek folytatása lesz, ami elé a közoktatáspolitikai és nevelésügy története iránt érdeklődők igen nagy várakozással tekintenek.

Vaskó László

TANÍTÓKÉPZŐ INTÉZETEK TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEI XII.

Szerkesztette *Szekerczés Pál*

Debrecen 1977. (1979.) 278 oldal

A tanítóképző főiskolák Tudományos Közleményei XII. kötetének szerkesztését a jelen számmal *Szekerczés Pál* főiskolai adjunktus vette át. Előszavában mindenképp kifejezésre juttatta a szerkesztőség köszönetét és elismerését *Kiss Lajosnak*, akinek szerkesztői gondozásában a sorozat „kivívta a szakmai körök elismerését”. A továbbiakban utalt arra, hogy a tanítóképző intézetek főiskolai rangra emelésével az eddiginél nagyobb távlatok nyíltak a tanítóképzés ügyét szolgáló kutatások előtt. A kiadvány feladatát abban jelölte meg, hogy a közreadott egyéni és közösségi tanulmányokkal továbbra is az oktatói kar elméleti önképzését kell segíteni. Ezzel a célkitűzéssel nem látjuk ellentétben állónak azt, hogy a kötetben helyet kaptak azok az előadások is, melyek a Debreceni Tanítóképző Főiskola által 1976-ban megrendezett tudományos ülésszakon hangzottak el, s amelyek a szerkesztő szerint élénk érdeklődést váltottak ki a hallgatóságban.

A kötet témaköre az eddigiekhez viszonyítva egy szociológiai tárgyú dolgozattal bővült. Szerkezeti felépítésében egyébként az előző kötetek hagyományát követi. Két tanulmányt találunk benne a pszichológia, hatot a pedagógia, négyet a neveléstörténet és egyet a szociológia tárgyköréből. A jelzett tudományos ülésszak anyagából 8 előadást tartalmaz a kiadvány.

Az 1976. évi tudományos ülésszak anyagából kiemelt előadások közül elsőként a *Kovács György*ét olvashatjuk. Címe: Az utóbbi évek reformtörekvéseinek hatása az óvodás gyermeki személyiség oktatásérettségére. Az oktatásérettséget az iskolaérettség olyan tartalmi elemének tekinti, amely külön figyelmet érdemel mind lélektani, mind pedagógiai szempontból. Leglényegesebb fogalmi jegyeinek az alábbiakat ítéli: Az önkontroll megjelenése a tanuló tevékenységében – Az eredményre törekvés a tanulásban – A nevelő magyarázatának felfogása, megértése és figyelemmel kísérése – A szituatív beszédről a kontextus beszédre való átmenet. A téma kifejtése során nagymértékben saját tapasztalataira támaszkodik, s talán emiatt mellőzte a témával kapcsolatos dokumentumokra és szakirodalomra való hivatkozásokat.

Postás Sándorné az óvodának iskolára előkészítő feladatait, azok megvalósításának követelményeit és lehetőségeit mutatja be a környezetismeret és a matematika tanítása, valamint az anyanyelvi nevelés rendszerében. Saját tapasztalatai mellett mások gyakorlatára is támaszkodva jó összefoglalást ad arról, hogyan lehet a Nevelési Programot a jelzett tárgykörökben megvalósítani. A dolgozat gyakorlati értékét az alkalmazott módszerek bemutatása mellett azzal is növeli a szerző, hogy foglalkozik azokkal a didaktikai problémákkal is, amelyek a kevesebb gyakorlattal rendelkező óvónőknek komoly nehézséget okoznak. Azt az általánosítást, hogy a „gyesen levő mamák nem foglalkoznak, nem beszélnek eleget gyermekükkel, s csak külön jelrendszer alapján, bólogatás, mutogatás, első szótagok kimondása alapján értik meg egymást”, erős túlzásnak tartjuk.

Daróczy Erzsébet tanulmányának központi kérdése: mi az a szint, ameddig az óvodáskor végére matematikából eljuthat a gyermek? Kísérleti eredményekre támaszkodva bizonyítja, hogy az óvodában éppúgy, mint az általános iskola első osztályában már „igazi matematikát” lehet tanítani. A végzett kísérleti foglalkozásokat úgy szervezték, hogy meghatározott feladatok keretében a gyermekek végigjárják a konkrét cselekvéstől a verbális eszközökkel történő megoldásig vezető utat, s nagyon tudatos tervezéssel konkrét cselekvés közben segítik a műveletvégzés kialakítását. Munkalapokkal végzett kísérleti eredmények alapján azt az igen figyelemre méltó következtetést vonja le, hogy átlagos képességű gyermekek bizonyos feladatokat korábban képesek megoldani, mint azt elvárjuk tőlük.

Balogh József a természeti és társadalmi valóság megismerésének lehetőségeivel foglalkozik az általános iskola 1–4 osztályos tanterve alapján. A téma sokrétűségének tulajdoníthatjuk, hogy konkrét lehetőségek helyett inkább csak általános elvárásokat és elveket sorol fel pl. a materialista világnépek megalapozásával, vagy a permanens művelődés elveinek érvényre juttatásával kapcsolatban. Főiskolai gyakorlatukból bemutatja még egy öt fős hallgatói csoport tevékenységét. Bírálja a környezetismeret elhelyezését az új kiképzési rendszerben, és intézkedéseket sürget az oktatás tárgyi feltételeinek megteremtésére s a szakmai-pedagógiai fejlődés feltételeinek, eszközeinek bővítésére.

Lenkovics Iláikó témája: a korszerű természettudományos műveltség megalapozása az alsó tagozatban a természetismeret c. tárgy keretében. Előadásában lényegileg azokról a kísérleti vizsgálatokról számol be, amelyeket a nyíregyházi tanárképző főiskolán az 1975/76. tanévtől folytatnak két gyakorlóiskolai és két vidéki iskolában az MTA TT Albizottságának irányításával. Végző következtetésük szerint a természetről alkotott egységes (integrált) világnépek egyre tökéletesedő modellek láncolatán halad a valóság felé.

Jurcsák Lászlóné az iskolaérettségi vizsgálatok jelenlegi gyakorlatával foglalkozik s megítélése szerint ma még általában olyan eljárással és tartalmi mutatókkal próbálják mérlegre állítani, amelyek a század elejétől formálódtak a különböző intelligencia-vizsgálatokban, s nem veszik számba az acceleráció következtében megváltozott fejlődési mutatókat. Az eddiginél differenciáltabb iskolaérettségi vizsgálati koncepciót sürget. Ezt két debreceni és egy vidéki óvodában végzett kísérleti vizsgálataival maga is segíteni kívánja. Megszívvelésre méltók azok a konkrét javaslatai is, amelyeket az iskolaérettségi vizsgálatok korszerűsítésére ajánl.

Nótin Lajos az ideiglenes tanterv alapján folyó alsótagozatos tapasztalatait foglalja össze részben saját megfigyelései, részben 68 tanító írásos anyaga alapján. Ezeket a tapasztalatokat kiegészítették egy nyolc első osztályra kiterjedő felméréssel. E források alapján az ideiglenes tanterv előnyét a régivel szemben minden vonatkozásban kimutatták. Alkalmazott módszereikkel kapcsolatban bizonyára csak elírásnak kel tudajdonítanunk, hogy az egyes csoportok közti eltérés mértékét az „amnézia” (!) tanúsága alapján állapították meg.

Mosonyiné Buzás Klára azokat a tapasztalatokat ismerteti, melyeket a Zauner Éva irányításával a budapesti tanítóképző főiskolán végzett kísérlet során szereztek a tanulás megtanításával kapcsolatban.

A kísérlet során elsősorban azokat az eljárásmodokat próbálták megtalálni, amelyek a tanulást megkönnyítik, ugyanakkor alkalmasak egyéni tanulási szokásokat és módokat kialakítani. Az eddigi tapasztalatok igen biztatóak.

A *pszichológia tárgyköréből* két tanulmányt tartalmaz a kötet. *Kiss Tihamér* a tőle megszokott igényességgel és precizitással veszi számba a testmodell és az én-tudat kialakítását meghatározó tényezőket. Nevelépszichológiai szempontból külön figyelmet érdemel tanulmányának az a része, melyben tömör összefoglalást ad arról, mik segítik elő a kisgyermekben az én-élmény létrejöttét, a tudatosulását, a gyakorlati gondolkodás kezdeti formáit.

Mészáros Ferenc arról értekezik, milyen a testnevelés szerepe a pszichofizikai egyensúly és a személyiség alakításában. A személyiség harmonikus fejlődése szempontjából komoly veszélyt lát abban, hogy a technikai fejlődés következtében a munkamozgás köre egyre szűkül, ami maga után vonhatja a mozgásfejlődés és a pszichikus fejlődés egyensúlyának felbomlását. Ebből a szemszögből kiindulva veszélyt lát abban is, hogy a testnevelési órák funkcióját csupán a testi erők és képességek fejlesztésére koncentráljuk a gyakorlatban, s ezzel mintegy kikapcsoljuk az érzelmi és értelmi oldal fejlesztéséből, pedig amint ezt kimutatja, erre a lehetőségek bősége áll a testnevelő tanár rendelkezésére.

A *pedagógia* tárgykörébe tartozó tanulmányok sorában *Nagy József* kritikai áttekintést ad a beszéd- és kifejezőképesség fejlesztésének metodikai történetéből. Meggyőződése, hogy a történeti háttér felderítése jelentős segítséget adhat az integrált anyanyelvi oktatás alsótagozatos nevelő-oktató munkájának kialakításához. A téma kérdésköréből kiemelten foglalkozik a beszéd- és a kifejezőképesség viszonyával a nyelvtan- és olvasás tanításhoz. Másik kiemelt kérdésköre: A beszéd- és kifejezőképesség fejlesztése felfogásának fejlődése.

Cs. Nagy István, aki már egy évtizede folytatja a magyar gyermekvers történetének vizsgálatát, jelen tanulmányában kísérletet tesz a gyermekvers korszerű értelmezésére. A gyermekvers fő kritériumának a gyermek számára való befogadhatóságot tartja, aminek van egy alsó határa, amelytől fölfelé jelentésrendszere és hatástartománya koncentrikusan bővül egészen a felnőtt korig.

Horgosi Ödön az általános iskola alsó tagozatában bevezetésre kerülő orosz nyelvi órák eredményes vezetésére alkalmas játékos foglalkozásokat ismertet. 18 ilyen játékos foglalkozást alakítottak ki eddig a jászberényi tanítóképző főiskola gyakorló iskolájában. Tájékoztatást ad továbbá az intézetnek azokról a kiadványairól, melyekkel az orosz szakosító kollégium hallgatóinak orosz módszertani ismereteit kívánják megalapozottabbá tenni.

Varecza László: Algebrai struktúraosztályok a matematikaoktatás korszerűsítésében c. tanulmányában azokat a tételeit kívánta megvédeni, melyeket „Konkrét és absztrakt struktúrák” című könyvében az algebrai struktúra-osztályok helyéről és szerepéről, illetve az algebrai struktúraosztályok fogalmának kialakításáról kifejtett, s melyeket a szakirodalom vitathatóknak tartott. Véleménye szerint e vélemények vitathatósága nem annyira tartalmi, mint inkább terminológiai természetű.

Nagy Sándor tanulmányának központi kérdése: miért mutatkoznak zavarok a tanítóképző főiskolákon az oktatói kar és az ifjúság kapcsolatában. E zavarok okát többek között abban látja, hogy az együttműködés elvi és gyakorlati kérdései még nem elég tisztázottak. Ilyen kérdések például az önkormányzat körének és mértékének problémája, vagy az a kérdés, vajon a vertikális vagy a horizontális szervezeti forma fele-e meg jobban. Saját intézetének tapasztalatai alapján a horizontális szervezeti formát tartja megfelelőbbnek.

Károly István a sárospataki tanítóképző főiskola pedagógus kollektívája nevelő munkájának Makarenko szellemében kiépített rendszerét mutatja be. A pedagógus kollektíva szerepét állandó készenléti szolgálatnak tekinti az intézet arra, hogy az ifjúságot egyfelől tájékoztassa, irányítsa, segítse a rábízott feladatok sikeres elvégzésében, másfelől lehetőséget teremtsen alkotó és önkormányzó képességének sokoldalú kibontakoztatásához.

Földy Ferenc a sárospataki tanítóképzés múltját ismerteti. Fejlődésében három korszakot különböztet meg. Az 1549–1857-ig tartó „előkészítő” szakaszban a tanítóképzés még a lelkészképzéssel összefonódva történt. Önálló intézeti keretek közt csak 1857-től működött az intézet, váltakozva egyházi, illetve állami jelleggel. Főbb jellegzetességei mellett kiemelten is foglalkozik a fontos szereppel, melyet a gyakorlati képzés területén töltött be.

Mészáros István „A népiskolai felügyelet hazai kezdetei” címen arra hívja fel a figyelmünket, hogy az 1868. éltti évszázadok hazai népoktatásának hatalmas és javarészt még feltáratlan anyaga rejlik az

egykori egyházi felügyeleti látogatások jegyzőkönyveiben. Ennek az anyagnak a feldolgozása egészen új megvilágításba helyezné egész népoktatásügyünket. Annak igazolására, hogy a jegyzőkönyvekben található látogatási szempontok, és e szempontokra kapott válaszok, tények alapján valóságos tanítói pályatükrök állíthatók össze, közli egy XVII. századi vizitációs szempontsorozatnak a tanítóra vonatkozó részét.

Földesi Béla „Gergely-napi iskolai színjáték a Tolvay-énekeskönyvben” c. tanulmányában egyfelől kiegészíteni kívánta az énekeskönyvről eddig megjelent ismertetéseket, másrészt adalékokkal kívánt szolgálni az iskolai dramatikus színjátékok és a Gergelyjárás egykori népiskolai szokásához. Véleménye szerint ez az egyetlen teljes, több szereplővel előadott, eredeti kéziratban fennmaradt és eddig nem publikált Gergely-napi színjáték. Ezért is csatolta tanulmányához.

É. Kiss Sándor a középkorban a bécsi egyetemen tanuló magyarországi diákok önkormányzati szervét mutatja be gazdag levéltári anyag felhasználásával. Mindaz, amit a szervezet célkitűzéséről, az egyetemhez való kapcsolatáról és a szervezet működéséről megállapít, ma is tanulságos lehet. Meglepőnek tűnik, hogy a „magyar náció” tagságának túlnyomó többsége nem nemesi származású szülők gyermeke, köztük jobbágy szülők tehetséges gyermekei is. Figyelemre méltók a szervezet működését meghatározó célok is, mint például az otthonról elszakadt diákok védelme; az összetartozás érzésének ápolása; felügyelet a tagok tanulmányaira és erkölcsére; a tagság képvisellete az egyetemi szervek előtt.

A kötet záró tanulmányában *Zétényi Imre* a közművelődésben dolgozó nők helyzetéről ír. Egy 1971-ben, majd 1974–75-ben végzett vizsgálata alapján megállapítja, hogy az alkotmányban biztosított jogi egyenlőség a valóságban ezen a területen sem valósult meg még meg. A női dolgozók átlagkeresete 960 Ft-tal volt kevesebb a férfiakénál a vizsgált időszakban. Nem jobb a helyzet a vezetői állások betöltése szempontjából sem. Amíg a férfiaknak több mint fele irányító vagy vezető beosztásban dolgozott, addig a nőknek alig több mint egynegyede. E különbségek okait keresve, lényegében olyan összefüggéseket talált, amelyek más területeken is tapasztalhatók.

Összefoglalóan megállapítható, hogy a kötet tartalmi gazdagságával és sokoldalúságával jól szolgálja tanítóképzésünk és közművelődésünk ügyét.

Somos Lajos

MUNKÁSMOZGALOM ÉS KULTÚRA 1867–1945.

A magyar munkásmozgalom kulturális tevékenységének válogatott dokumentumai

Szerkesztette *Szilágyi János*

Budapest 1979. Kossuth Könyvkiadó. 463 oldal

Erényi Tibor bevezető tanulmányában áttekintést ad a kultúra marxista értelmezéséről. Utal Marx és Engels nézeteire, melyben kifejtették a burzsoá kultúra és a proletárkultúra lényegét. Idézi Leninnek a kultúrával kapcsolatos megállapításait. Kifejti, hogy Lenin nagy jelentőséget tulajdonított a munkásosztály kulturális fejlődésének. Már 1913-ban hangoztatta: „A munkások az egész világon meg fogják teremteni a maguk internacionalista kultúráját, amelyet már régóta előkészítenek a szabadság apostolai és az elnyomás ellenségei.” Erényi tisztáz olyan alapvető fogalmakat mint pl. kultúra, nemzeti kultúra; munkáskultúra viszonya; a műveltség értelmezése, tartalma, a munkásság általános és szakmai műveltségének kapcsolata. Rövid áttekintést ad a közel száz esztendő magában foglaló korszak kiemelkedő fordulópontjairól.

Szilágyi János előszavában indokolja a kötet megjelenésének szükségességét. Ez az első olyan könyv, amely történeti fejlődésében mutatja be a magyar munkásmozgalom kulturális tevékenységét, fejlődését a felszabadulás előtti időszakban. Az időrendiséget követve a dokumentumkötet az alábbi